

Fıkıh Usûlünde İcmâ Ehliyeti Tartışmaları

Discussion's Qualification of Ijmâ' in Usûl Al-Fiqh

Yusuf EŞİT^a

^a Dr. Öğr. Üyesi, Batman Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
e-Posta: yusufesit11@hotmail.com.tr , <http://orcid.org/0000-0002-9694-0878/>

Makale Bilgileri

Geliş Tarihi:	27.04.2019
Kabul Tarihi:	14.06.2019
Yayın Tarihi:	26.06.2019

Özet

“Müslüman müctehidlerin şer‘î bir konuda ittifak etmeleri” olarak tanımlanan icmâ fıkıh usûlü delilleri arasında şeref sırası sünnetten sonra, kuvvet sırası Kitaptan önce olan ve kesin bilgi sağlayan bir delildir. İcmân kesin bilgi kaynağı oluşunun altında ümmetin tümünün yanılmazlığı inancı yatmaktadır. Ümmetin masum kabul edilmesi beraberinde icmâ ehlinin kim olduğu problemini getirmiştir. Ümmetin tüm fertlerinin, sadece bilginlerin ve belirli konularda uzman olan bilginlerinin onay ve muhalefetinin icmân in‘ikâdında etkisi usûlcüler tarafından tartışılmıştır. Bu tartışma problemin bilgiye dayalı olan kısmı ile ilintilidir. Bu noktada kimi usûlcüler ümmet lafzının ifade ettiği umûm gereği icmâda âvâmın da onayının gerektiğini savunurken çoğunluk usûlcüler ise âvâmın ne onay ne ede hilâfının icmâda etkisi olmadığını ileri sürmektedirler. Çoğunluk usûlcülere göre icmâ müctehidlerin ittifakı ile tahakkük eder. Kimileri sadece herkesçe bilinen konularda âvâmın onayını gerekli görerek mevzu bahis problemi aşmaya çalışmışlardır. Böylelikle uzmanlık gerektiren konularda âvâm, müctehidler tabi olması gerektiğinden müctehidlerin ittifakı aynı zamanda dolaylı olarak ümmetin ittifakı anlamına gelmektedir. Herkesin bilmek zorunda olduğu konularda ise âvâmın da onayı aranarak problem “bilme” üzerine dayandırılarak çözülmeye çalışılmaktadır. Müctehidlerin onay ve hilâfının icmâda etkisinde tartışma olmamakla beraber belli konularda uzman olanların icmâda onayları usûlcüler nezdinde tartışılmıştır. Kelamcıların, usûlcülerin, muhaddis ve benzerlerinin icmâ ehliyeti bu bağlamda ele alınmıştır. Fukahâ usûlcüleri fıkıh usulü bilme üzerinden meseleyi ele alarak mihenk taşı niteliğindeki şartı dile getirmiş, bu şartın eksik olduğu kimseleri icmâ ehli saymamışlardır. Mütekelimîn usûlünde de benzer tartışma kendisini fûrû‘u ezbere bilme ile usûlü bilme üzerinde meydana gelmiştir. Ancak her iki ekolde de ortak olan husus kelamcı, muhaddis vb.lerinin fıkıh ve fıkıh usulünü bilmemelerinden ötürü icmâ ehli olmadıklarının ifade edilmesidir. Bununla beraber meseleyi ictihad bağlamında ele alan Cüveynî (ö. 478/1085) ictihâd ehliyetine haiz kimselerin uzman olduğu ilimi dikkate almaksızın icmâ ehli olduğunu, bu ehliyetin yoksun olduğu kimselerin uzman olduğu ilim dalının ehemmiyetinin olmadığını ve icmâ ehlinin olmadığını belirtir.

Problemin diğer kısmını ise adalet oluşturmaktadır ki fasık ve bidatçi bir müctehidin onay ve muhalefetinin icmâda etkisi bu bağlamda ele alınmaktadır. Usûlcüler icmâ ehliyetinin ictihâd ehliyeti ile bağlantılı olarak fetvâsı makbul olan müctehid için aranan ictihâd ve adalet şartlarını icmâ ehli için de ileri sürmektedirler. Biz de bu çalışmamızda icmâ ehlinin kimler olduğunu klasik usûl kaynakları çerçevesinde ele alıp ehil sayılmayanların muhalefetine rağmen oluştuğu iddia edilen birkaç icmâ örneğini zikredeceğiz.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh Usulü, İcmâ, Müctehid, Âvâm, Fasık

GİRİŞ

İcmâ terim olarak “dini konularda Ümmet-i Muhammed’in ittifak etmesi”¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Gazzâlî (ö. 505/1111) icmân biri icmâ ehli diğeri icmân kendisi olmak

¹ Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebü Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, el-Mustasfâ, thk.

üzere iki rüknü olduğunu söylemektedir.² İcmâ ehli ile ilgili tartışmalar icmân hücciyeti için delil olarak ileri sürülen nakli delillerde³ geçen “Müslüman”, “Mümin” ve “Ümmet” lafızlarının anlamı üzerinde yoğunlaşmaktadır. Fukahâ bu rivayetleri ümmetin yanılmazlığına yani masumiyetine ilişkili olarak görüp onların ittifakına uyulması gerektiği şeklinde yorumlamıştır. İcmâ ehli Hz. Muhammed’in ümmetidir.⁴ Bununla beraber ümmetin zahir anlamının kapsamına herhangi bir vasıf ve zaman kaydı olmaksızın tüm Müminler girmektedir. Çocuk ile akıl hastalarının onay ve muhalefetinin icmâda etkisi olmadığı hususunda tartışma yoktur.⁵ Asıl tartışma ümmet içinde mükellef olanların tümünün mü yoksa bir kesiminin mi ittifakının icmân oluşmasını sağlayıp sağlamadığıdır. Nitekim Gazzâlî sıradan âvâmın, usûlcü olmayan fakihin, fakih olmayan usûlcü, fasık ve bidatçi müctehid ile tabi’ün asrından olup sahabe asrına yetişen müctehidin onay ve muhalefetinin tartışmalı olduğunu belirtmektedir.⁶ İcmâ ehliyetine dair belirlenen her kayıt bu kaydı ihtiva etmeyen kesimi dışarda tutmaktadır. Aynı şekilde icmâ ehli konusu için belirlenen farklı kriterler icmân oluşup oluşmadığı şeklindeki farklılığın kaynağını teşkil etmektedir. İcmâ ehli tartışmaları aynı zamanda inananların dinî yaşamları üzerinde bağlayıcı karar almaya kimlerin katılacağı problemine de ışık tutmaktadır.

İcmâ ehli ile alakalı genel olarak biri ehliyet diğeri adalet olmak üzere iki şartın ileri sürüldüğünü söyleyebiliriz. Ehliyet ile icthâd yeterliliği kast edilmektedir. Söz konusu bu iki şartı kimi usûlcüler icmâ tanımlarına da yansıtmıştır. Örneğin Hanefî usûlcü Debûsî (ö. 430/1039) hüccet olan icmâ’ı “*icthâd ve adalet ehlinden oluşan asrın âlimlerinin bir hüküm üzerine ittifak etmeleri/birleşmeleri*”⁷ olarak tarif etmektedir. Onun bu tarifi esasında icmâ ehlinin kimler olduğu ve olmadığı ile alakalı bilgi de vermektedir. Biz de çalışmamızın omurgasını Debûsî’nin tanımında yer verdiği iki kayıt üzerine inşa edeceğiz.

1. İCTİHÂD EHLİYETİ

İctihâd ehliyetine sahip kimsenin onay ve muhalefetinin icmâda etkili olduğu hususunda bir ihtilaf olmamakla beraber kelam, hadis gibi belli alanlarda olanların onay ve hilâfının icmâdaki etkisi usûl eserlerinde tartışılmıştır. Çeşitli fırkalara mensup ehl-i kelâmın icmâda dikkate alınıp alınmayacağı bağlamında muhatabıyla tartışan ilk kişi Şafîi olmuştur.⁸ Dolayısıyla böyle bir tartışmanın hicri ikinci asır fukahâsının gündeminde olduğunu söyleyebiliriz. Cessâs ise Hanefî mezhebi imamlarının bu konuya dair bir şey söylediklerini bilmediklerini ancak onlardan sonra ilim ehlinin bu konuda ihtilaf ettiğini söyler.⁹ İctihâd ehliyeti kapsamında bu başlıkta ele alacağımız konulardan bir diğeri ise ümmet kapsamında olan âvâmın onay ve muhalefetinin icmâyâ etkisinin olup olmadığıdır.

1.1. Âvâmın Onay ve Muhalefetinin İcmâyâ Etkisi

Âvâm kelimesi âmme kelimesinin çoğulu olup kendisiyle genel halk kitlesi kastedilir. El-Bennânî (1198/1784) İcmâda âvâm ile müctehid dışındaki herkesin kast edildiğini

Muhammed Abdüsselam Abdüşşafî, Dârü’l-Kütübî’l-İlmiyye, y.y 1993, s.137. DİA’da icmân tanımı şöyle verilmiştir: “*Muhammed ümmetinin (müctehidler) onun vefatından sonraki herhangi zamanda dinî bir meselenin hükmü üzerinde fikir birliği etmeleri*”. Dönmez, İbrahim Kafî, “İcmâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2000, XXI, 417.

² Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, 143.

³ “*Kim kendisine doğru yol belli olduktan sonra, Peygamber’e karşı çıkar ve müminlerin yolundan başka bir yola uyarsa, onu o yolda bırakır ve onu cehenneme sokar.*” Nisâ 4/115. Bu ayeti icmân hücciyetine delil olarak Şafîi’nin ileri sürdüğü söylenmektedir. Pekcan, Ali, *Klasik Usûl Düşüncesinde İcma Doktrini*, Yediveren Kitab, Konya 2009, s.102-103; Râzî, Ebu Abdillâh (Ebü’l-Fazl) Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *Mefâihü’l-ğayb (et-Tefsîrül-kebir)*, Üçüncü Baskı, Dâru İhyâi’t-Türâsî’l-Arabî, Beyrut h.1420, XI, 219. Hadislerde de ümmetin sapıklıktan korunduğu, delalet üzere birleşmeyeceği şeklinde rivayetler icmâa delil olarak ileri sürülmektedir. Söz konusu rivayetlerden bir kaçı şöyledir: “*Ümmetim hata üzere ittifak etmez.*” İbn Mace, Kitâbü’l-Fiten, 7/ 8; “*Allah, benim ümmetimi dalâlet üzere ittifak ettirmez*” Dârimi, Mukaddime, 8; Ebu Davud, Fiten, 1; “*Allah Teala’dan ümmetimi dalâlet üzere toplamamasını istedim o da bana bunu verdi.*” Ebu Davud, Fiten, 1. İbn Firkâh ümmetin yanılmazlığı ve buna bağlı olarak icmân kat’iyyetine dair ileri sürülen nakli delillerin zann ifade ettiğini bunlardan icmân kat’iliğinin anlaşılmadığını belirtir. İbn Firkâh, Ebü Muhammed Tâcüddin Abdurrahmân b. İbrâhîm b. Sibâ’ el-Fezârî, *Şerhü’l-Varakât*, thk. Sâre Şafî el-Hâcîrî, Dârü’l-Beşâiri’l-İslamiyye, y.y t.y, s. 248-255.

⁴ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 143.

⁵ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 143; Keleş, Ekrem, *İslam Hukukunun Kaynağı Olarak İcma*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1994, s. 90.

⁶ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 143.

⁷ Debbûsî, Ebü Zeyd Abdullah (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ, *Takvîmü’l-edille*, thk. Halil Muhyiddin el-Meys, Dârü Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 2001, s. 28.

⁸ Şafîi, Ebü Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, *Cima’u’l-ilm*, Dârü’l-Asâr, Kuveyt 1423/2002, s. 24; Nas, Taha, “İcmâ Teorisi ve Bakillânî’nin Etkisi”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/30 2014, s. 20.

⁹ Cessâs, Ebü Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *el-Fusûl fi’l-usûl*, ‘Uceyl Câsim en-Nemşî, Vizâretü’l-Evkâf ve’Şuûni’l-İslamiyye, Kuveyt 1414/1994, III, 293.

belirtmektedir.¹⁰ Usûlcülerin çoğunluğuna göre icmâda âvâmın ne onay ne de muhalefeti muteber değildir.¹¹ Ümmetin icmâi müctehid ehline indirgenince, icmân ümmete nisbeti problemi ortaya çıkmaktadır. Sadece müctehidlerin ittifakı ümmetin icmâi olarak isimlendirilebilir mi? Diğer taraftan masumiyet ümmetin tümüne ait kılınmışken ittifak ümmetin müctehidlerine hasredilmektedir. Ümmetin bütün bireylerinin onayı olmadan sadece bir kısmının ittifakı ile icmâ oluşabilmekte midir? Bu problemi aşmak adına literatürde ümmet icmâi ile müctehidler icmâi ayırımının kimi usûlcüler tarafından yapıldığını görmekteyiz. İbn Süreyc'in icmâ ehlini havâs ile sınırlandırıp âvâmı icmâ ehli olarak görmemesinden böyle bir ayırımın veya âvâmın icmâ ehli olup olmadığına dair problemin hicri ikinci asrın sonları ile hicri üçüncü asrın başlarında tartışıldığını söyleyebiliriz.¹² Böyle bir ayrıma gitmeyen usûlcüler ise âvâmın müctehide tabi olması gerektiğinden hareketle müctehidlerin icmânın ümmet icmâi olarak isimlendirilmesinde bir sakınca görmezler.

1.1.1. Fukahâ Usûlünde

Hanefî usûlcü Şâşi (ö. 344/955) ümmetin icmâi olarak tanımladığı icmâda, rey ve ictihâd ehlinin görüşünün muteber olduğunu¹³; âvâmın görüşünün ise bir değerinin olmadığını söylemektedir.¹⁴ Diğer Hanefî usûlcülerinden Debûsi de (ö. 430/1039) ictihâd şartını icmâ tanımında zikretmektedir. Ona göre akıl hastalarının hiçbir konuda görüşlerine itibar edilmez, aynı şekilde âvâmın muhalefetine de itibar edilmez.¹⁵ Hanefî usûlcü Serahsî (ö. 483/1090) de kendi mezhebî görüşlerine göre hevasına uymayan ve fiskını açığa vurmayan tüm müctehid alimlerin ittifakının hüccet olduğunu belirtir.¹⁶

Cessâs (ö.370/981) konuyla alakalı tüm ümmetin ittifakını icmâda gerekli gören ile icmâ'î hak ehline hasreden görüşü aktardıktan sonra ikinci görüşü sahih olarak niteler.¹⁷ O, icmâ'î asır ehlinin ittifakı olarak nitelese de o asırda yaşayan tüm ümmetin ittifakını icmâ'î in'ikâdî için gerekli görmemektedir. Nitekim o, icmâ ehlinin saymadığı Haricîleri¹⁸, Dâvûd ez-Zâhiri ile Kerâbisî'nin konum itibariyle icmâda onay ve muhalefetine itibar edilmeyen âmmî gibi olduğunu belirtir.¹⁹ Ancak burada sözü edilen icmâ uzmanlık gerektiren konulardaki icmâdır. Nitekim Cessâs, icmâi icmâa katılanlar açısından "*âmm ve hâssa'nın müşterek olduğu icmâ'*" (ümmetin ve müctehidlerin icmâ'î) ve "*hâssa'nın icmâ'*" olarak ikiye ayırarak ele alır.²⁰ Öğle namazının farz olan rekât sayısının dört oluşu, orucun ve haccın farz oluşu, zina ve içkinin haramlığı gibi herkesin bilmesi gereken hükümlerin icmânda âmm ve hâssa aynı konumdadır. Sadece ilim ehlinin bildiği örneğin hala ve erkek kardeşin kızını bir nikâhta toplamanın haramlığı gibi bilinmesi yaygınlık kazanmayan hükümlerde âvâmın görüşüne itibar edilmez. Bu hükümlerde ilim ehlinin ittifakına itibar edilir. Çünkü onlar Kur'an'da Allah'ın şahitleri²¹ olarak nitelenmektedirler.²²

Benzer ayrımı Pezdevî (ö. 482/1089) de yapmaktadır.²³ Abdülazîz el-Buhârî (ö. 730/1330) Pezdevî'nin ifâdelerine getirdiği açıklamalarda âvâm ile havâsın bilme konusunda müşterek oldukları, reye ihtiyaç duyulmayan konularda iki tarafın ittifakının icmân in'ikâdî için şart olarak ileri sürüldüğünü belirtir. Öyle ki bir kesim âvâmın hilâfının farz edilmesi halinde bu tür icmâ in'ikâd etmeyecektir. Ona göre böyle bir durum gerçekleşmemiştir (عَنْ زَيْدِ بْنِ أَبِي عَدِيٍّ).²⁴ Taş, Serahsî'nin de âvâmın uzmanlık gerektirmeyen konularda icmâ'a katılabileceği

¹⁰ Bennanî, Abdurrahman b. Cadullah. *Hâşiyetü el-'Allâme el-Bennânî 'ala Şerhi'l-Mahhalî 'ala Metni Cem'î'l-cevâmi'*, Dârü'l-fıkr, Beyrut t.y, II, 177.

¹¹ Zerkeşi, Ebû Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türki el-Mısri, *el-Bahrü'l-muhit fi usûli'l-fıkıh*, nşr. Ömer Süleyman Eşkar, Abdülkadir Abdullah Ani, Vizâretü'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1988, VI, 461.

¹² İbn Süreyc, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Bağdâdî, *Kitâbü'l-vedâi' li mansûsi's-şerâi'*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya nr: 1502, vr. 123b-124a.

¹³ Şâşi, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. İshâk, *Usûlü's-Şâşi*, Beyrut, Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1982, s. 287.

¹⁴ Şâşi, *Usûl*, s. 291.

¹⁵ Debûsi, *Takvîmü'l-edille*, s. 28-29.

¹⁶ Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed, *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebû'l-Vefâ el-Afgânî, Lecnetu İhyâi'l-Mearifi'n- Nu'mâniyye, Haydarâbâd 1372/1952, I, 311.

¹⁷ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, III, 293.

¹⁸ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, III, 295.

¹⁹ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, III, 296.

²⁰ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, III, 285.

²¹ Bk. Ali 'imrân 3/18.

²² Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, III, 285.

²³ Pezdevî, Ebû'l-Hasen Ebû'l-Usr Fahrü'l-İslâm Ali b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerim, *Usûl el-Pezdevî (Kenzü'l-vüsûl üâ marifeti'l-usûl)*, Mir Muhammed Kütübhanesi, y.y t.y, s. 243.

²⁴ Abdülazîz el-Buhârî, Alâüddin Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-esrâr*, Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, y.y t.y, III, 239.

görüşünde olduğunu belirtir.²⁵ O, bu kanaate Serahsî'nin şu ifadesinden hareketle ulaşmaktadır: “Bir asrın âlimlerinin icmâında âvâmın kavli dikkate alınmaz. Çünkü o, bilinmesine ihtiyaç duyulan hüküm konusunda doğruyu bulamaz.”²⁶ Serahsî muhaddisi de, bir asrın âlimlerinin icmâında, bilinmesine ihtiyaç duyulan hüküm konusunda doğruyu bulamadığından ötürü kavline güvenilemeyen âvâm gibi görmektedir.²⁷ Serahsî “bilinmesine ihtiyaç duyulan hüküm“ kaydı ile hem muhaddisi hem de âvâmı icmâ ehlinde çıkarılmaktadır. Ancak Serahsî'nin “âlimlerin icmâı” ifadesindeki icmâ ile âlimlerin bilgisi dahilindeki konuları kastettiğinden yukarıda aktardığımız uzmanlık gerektirmeyen konularda onun âvâmı icmâa dahil ettiği yorumuyla çelişmemektedir.

1.1.2. Mütakellimîn Usûlünde

İbn Süreyc (ö. 306/918), Mâverdi (ö. 450/1058) Şirâzî (ö. 476/1083), Cüveynî (ö. 478/1085), Sem'anî (ö. 489/1096), İbn Kudâme el-Makdisî (ö. 620/1223), İbn Firkâh (ö. 690/1291) ve Tâcuddîn es-Sübki (ö. 771/1370) icmâda müctehidlerin ittifakının arandığını, âvâmın onay ve muhalefetine itibar edilmediğini belirtirler.²⁸ Zerkeşî, çoğunluğun görüşüne göre avâmın onay ve hilâfının icmâda etkisiz olduğunu aktarır. Akabinde onların gerekçeleri olarak Peygamber'in varislerinin âlimler olması ve Kur'an'da âlimlerin şahadetinin Allah ve meleklerle birlikte zikredilmesi²⁹, âvâmın dini konularda müctehidlere başvurmasının gerekmesi ve dini konularda fetva vermesinin haram olmasını zikreder.³⁰

İbn Süreyc'e göre Allah vasat ümmet ile ümmetin havâsını kastetmekte âvâmını kast etmemektedir. O vasat ile şahadetin kast edildiğini, şahadet ile de hakkı söyleyenlerin anlaşılması gerektiğini söyler. Hakkı da ancak bilgin olanlar söyleyebilirler.³¹ Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) de, âvâmı icmâ ehli sayan görüşü şu dört gerekçeyle çürütmeye çalışır: a. *Âlimin hilâfına görüş beyân eden âvâmın dayanağı yoktur.* b. *İsmet sıfatı dinde doğruya ulaşanlar (isâbet) içindir. İsâbet ise âlimler için geçerlidir.* c. *Sahabe bu konularda âvâmın görüşünün dikkate alınmayacağı hususunda ittifak etmişlerdir.* d. *Ammî icthâd ehli değildir. Çocuk ve akılsızda olduğu gibi onun görüşü dikkate alınmaz.*³²

Âvâmı icmâda itibara almayanların yanında icmâya konu olan hükümler ve icmân nispet edileceği kesimler şeklinde bir ayırımla icmâı sınıflandıran bir yaklaşım da bulunmaktadır. Haffâf (ö.?) icmâi havâs ve âvâm'ın eşit olduğu icmâ ile sadece havâsın dahil olduğu icmâ diye ikiye ayırır. Birinci tür icmâa namazın sayıları, rekatleri ve Ramazan orucuna dair icmâi örnek olarak zikreder. İkinci tür icmâa ise cariyenin iddetinin hür kadınının yarısı olması şeklinde uzmanlık gerektiren konulardaki icmâi örnek olarak zikreder.³³ Eş'arî (ö. 324/935-36) ve İbn Fûrek (ö. 406/1015) te bu ayırımı yapmaktadır.³⁴

Bâkullânî (ö. 403/1013), âvâm ile havâstan herkesin bildiği dinin temel farzlarından olan örneğin namaz ve orucun vucûbiyeti için “*ümmet icmâ'i*”, sadece havâsın bilebileceği fûrû'a dair hükümler için ise eğer âvâm icmâa dahil edilirse “*ümmet icmâ'i*”, dahil edilmez veya bir grup âvâm âlimlerin ittifakına muhalefet ederse “*ümmetin âlimlerinin icmâ'i*” olarak isimlendirileceği görüşündedir.³⁵ Söz konusu bu isimlendirmeye dair ayırım icmâ tanımına

²⁵ Bk. Aydın Taş, *Serahsî'nin İcmâ Anlayışı*, b.y, Diyarbakır 2016, 60; “Ebû'l-Usr Fahrû'l-İslâm Ali el-Pezdevî'nin İcmâ Anlayışı”, *Şarkiyat ICSS'17 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı*, Diyarbakır 2017, 390-391.

²⁶ Serahsî, *Usûl*, I, 312; Taş, *Serahsî'nin İcmâ Anlayışı*, s. 60.

²⁷ Serahsî, *Usûl*, I, 312.

²⁸ İbn Süreyc, *Kitâbü'l-vedâi'*, vr. 123b-124a; Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habib el-Basrî el-Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvad v.diğr., Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1999, I, 27; Ebû İshâk Cemâlüddin İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şirâzî, *el-Lüma'*, İkinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1924/2003, 91; *Şerhü'l-Lüma'*, thk. Abdülmecid et-Türkî, Dârü'l-Ğarbi'l-İslâmî, Tunus 2008, II, 720; Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rûknüddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *el-Burhân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, I, 264; Sem'anî, Ebû'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temîmî el-Mervezî, *Kavâti'ü'l-Edille fi'l-Usûl*, thk. Muhamed Hasan Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfi'i, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997, I, 480; 481; İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, Ravdatü'n-nâzır ve cünnetü'l-münâzır, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1423/2002, I, 390-391; İbn Firkâh, *Şerhü'l-Varkât*, 241; Sübki, Ebû Nasr Tâcuddîn Abdülvehhâb b. Ali b. Abdilkâfi, *Cem'ü'l-cevâmi'*, İkinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003/1424, s.76.

²⁹ “Allah, melekler ve ilim sahipleri, ondan başka ilâh olmadığına adaletle şahitlik ettiler.” Ali 'imrân 3/18.

³⁰ Zerkeşî, *el-Bahrü'l-Muhit*, IV, 461.

³¹ İbn Süreyc, *Kitâbü'l-vedâi'*, vr. 123b-124a; Davut Eşit, *Şâfi'i Fikh Usûlünün Gelişimi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2019, s.150.

³² Ebû Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *el-Mahsûl*, thk. Taha Cabir Feyad el-'Alvânî Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997, IV, 197.

³³ Haffâf, Ebu Bekr Ahmed b. Ömer, *el-Aksâm ve'l-Hisâl*, Chester Beatty Library, Dublin nr: 5115, vr. 7a.

³⁴ İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-İsfahânî, *Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî İmam Ehli Sünne Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye*, Kahire 2005, s. 201-202; “Mukaddime fi nuket min usûli'l-fikh”, *Mecmu'u resâil min usûli fikh*, Matbaatü'l-ehliyye, Beyrut 1906/1324, s. 9.

³⁵ Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rûknüddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *Kitâbu't-telhis fi usûli'l-fikh*,

da yansımıştır: “İcmâ: şer’î hükümler üzerinde ümmetin veya ümmetin alimlerinin ittifakıdır.”³⁶ Bâkılânî de icmâda itibar edilen ittifakın ümmetin âlimlerinin olduğu olduğunu belirtir. İcmâ’da âvâmın muhalefetinin itibara alınması, asılsız ve delilsiz konuşan âvâmın görüşüne meşruiyet kazandırır. Halbuki asırlardan beri âvâm ve havâstan herkesin kabul ettiği ve ittifak ettiği şey, âvâmın muhalefetine itibar edilmeyeceğidir.³⁷ Bâkılânî, meseleyi isimlendirmeye indirgemektedir. O uzmanlık gerektirmeyen temel farzlara dair icmâa âvâmı dahil ederek böylesi bir icmâa “ümmet icmâ’ı” isminin kullanılabilceğini ifade ederek belli konularda âvâmı icmâa dahil etmektedir.

Mutezili usûlcü Ebû’l-Hüseyn el-Basrî (ö. 436/1044) ümmetin tümünün icmâ ehli olmadığını, ictihâdi meselelerde âmmîye itibar edilmediğini söyler. Bu yaklaşımı ile ictihâdi meseleyle ictihâdi olmayan mesele arasında bir ayırım yaptığı ve âvâmın ictihâdi olmayan meselelerde dikkate alınması gerektiği görüşünü zımnem kabul ettiği anlaşılmaktadır.³⁸

Bir diğer Mâlikî usûlcü olan Bâcî (ö. 474/1081) Bâkılânî’nin görüşünü, her konuda âvâmın görüşünün dikkate alınması gerektiği şeklinde hatalı olarak aktarır. O, akabinde konularına göre âvâm havâs ayırımını haklı bulup bu görüşü cumhur-u fukahânın görüşü olarak kaydeder. Bâcî fakihlerin bilebileceği konularda âvâmın ulemaya tabi olmak durumunda olduklarından onların hilâfının dikkate alınmayacağını belirtir. Ancak herkesin bilmekle mükellef olduğu konularda ise âvâm havâs ayırımı olmaksızın herkesin görüşüne itibar edilmesi gerektiğini söyler.³⁹

Gazzâlî de meseleleri ikiye ayırarak ele alır: İdraki hususunda herkesin (âvâm ve havâs) müşterek olduğu beş vakit namaz, ramazan orucunun vücûbu gibi konular ile sadece havâsın idrak edebileceği alım satım gibi hükümler.⁴⁰ O âvâmın icmâa katılımının tasavvur edilebileceğini belirtir. Gazzâlî âvâmın, havâsın icmâ ettikleri hususlarda hakikatin ehlü’l-hal ve’l-akdin icmâ ettiği şeyler olduğu hususunda ittifak etmiş ve böylelikle onların icmâına muvafakat etmiş olduklarını belirtir. O, bundan ötürü alimlerin ittifakı ile oluşan icmân da ümmet icmâ’ı şeklinde tabir edilmesini güzel ve uygun bulur.⁴¹ Bu yaklaşımı ile o, Bâkılânî’nin yaptığı gibi isimlendirmede ikili bir ayırımı gitmez.

Gazzâlî, âmmî’nin alimlerin ittifakına muhalefetine farazî bir mesele olarak görüp aklı başında bir âmmiden bunun sudur etmesinin tasavvur olunamayacağını belirtir.⁴² Bununla beraber âmmînin muhalefetine rağmen icmân oluşacağına dair deliller ileri sürer. Bu delillerden biri âmmî’nin doğruyu arama ehliyetine sahip olmamasıdır. Bu ehliyetin eksikliği sebebiyle o, çocuk ve akıl hastası hükmündedir. “Ümmetin hatadan korunmuşluğu” ile kast edilen sahip olduğu ehliyet ile doğruyu bulması tasavvur olunan kişilerin masumluğudur.⁴³ İkinci bir delil ve daha kuvvetli delil ise Sahabenin bu hususta âvâma itibar edilmeyeceği üzerinde icmâ etmiş olmasıdır. Diğer bir delil ise âmmînin alimlere tabi olması gerektiği, onlara muhalefeti sebebiyle asi olacağı ve onlara muhalefet etmesinin kendisine haram olduğudur.⁴⁴

Gazzâlî, âlimlerin ittifakı ile oluşan icmân “ümmet icmâ’ı” olarak isimlendirilip bütün ümmete mal edilmesini alimlerin icmânının aynı zamanda âvâm tarafından da tabi olunması gereken bir husus olması veya âvâmın alimlere tabi olması gerektiğine bağlamaktadır. O, âvâmın muhalefetinin anlamsız olduğunu, onların onayına gerek kalmadan icmân in’ikâd ettiğini belirtir. Böylelikle Gazzâlî ümmetin bir kısmını teşkil eden havvâsın ümmetin tümünü temsile dair problemi âvâmın havvâsa tabi olması gerektiği şeklindeki formülle çözmeye çalışır.

Gerek Bâkılânî ve gerekse Gazzâlî’nin hükümleri ikiye ayırarak meseleyi ele almaları belli konularda âvâmın onayının alınması gerektiği anlamına gelmemelidir. Nitekim Zerkeşi, Bâkılânî’nin konuya dair açıklamalarını ve tartışmayı lafzî bir hilaf olarak nitelemektedir.⁴⁵ İkisinde de âmmî’den bağımsız zaten in’ikâd eden icmân âvâma mal edilip edilmeyeceği

thk. Abdullah Cülem en-Nibâli v.dğr., Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut 1996, III, 39.

³⁶ Cüveynî, *et-Telhis*, III, 6.

³⁷ Cüveynî, *et-Telhis*, III, 38.

³⁸ Ebû’l-Hüseyn el-Basrî, Muhammed b. Ali b. Tayyib, *el-Mu’temed fi usûli’l-fıkh*, thk. Halil el-Meys, Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1403, II, 3.

³⁹ Bâcî, Ebû’l-Velid Süleymân b. Halef b. Sa’d et-Tüçibi, *Kitâbü’l-işârât fi ma’rifeti’l-usûl ve’l-vicâze fi ma’ne’d-delil*, thk. Muhammed Ali Ferkus, Dâru’l-Beşâiri’l-İslâmiyye, Beyrut t.y, s. 675-676.

⁴⁰ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 143.

⁴¹ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 143.

⁴² Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 143.

⁴³ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 143.

⁴⁴ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 143-144.

⁴⁵ Zerkeşi, *el-Bahrü’l-muhit*, IV, 463.

şeklindeki isimlendirmeye dair tartışmadır. Bâkılânî âvâmın işe dahil olmadığı icmân “ümmetin alimlerinin icmâ’i” olarak isimlendirilmesini doğru bulurken, Gazzâlî, âvâmın alimlere tabi olması gerektiğinden hareket ederek onların icmânın âvâmı da içine alacak şekilde “ümmetin icmâ’i” şeklinde tabir edilmesinde mahsur görmeyip doğru ve güzel bulmaktadır.

Haffâf, Eş’arî, Cessâs, Bâkılânî, İbn Fûrek, Bâcî, Pezdevî, Serahsî ve Gazzâlî de ortak hususlardan biri icmân müctehid âlimlerin ittifakıyla in’ikâd edeceğidir. Bir diğer ortak husus ise herkesin bildiği konularda âvâmın da icmâa katılabileceğidir. Mezkur usûlcüler meseleyi bilme üzerine kurduklarından âvâmın da bilgi sahibi oldukları konularda icmâa dahil edilmesinde bir mahsur görmemektedirler. Serahsî’nin “*bilinmesine ihtiyaç duyulan konular*”⁴⁶ şeklindeki kaydı bunu açıkça göstermektedir. Bilinmesi zarurî olan veya herkesin bilmekle mükellef tutulduğu ve bildiği konularda âvâmın görüşünü dikkate alanlar, âvâma icmân oluşumunda etkiyel bir rol biçmemektedirler. Burada zaten zarurî olarak bilinmesi gereken hususlarda icmâ ehli sayılmaları meseleyi tamamen nazârî olarak ele aldıklarını göstermektedir. Herkesçe malum olan bilgi inkâr edilemeyecek ve araştırma inceleme gerektirmeyecek derecede açık olunca âvâmın işin içine dahil edilmesinin pratik bir sonucu bulunmamaktadır. Nitekim Mâverdî bu tür bilgilere icmâ olmaksızın tabi olunması gerekliliğini ve icmâ olmadan da sabit olan hükümler olduğunu söylemektedir.⁴⁷ Âvâmın burada işe dahil edilmesinin sonuca etki eden bir yönü bulunmamaktadır. Abdülazîz el-Buhârî’nin avamın bu tür bilgiye muhalefetini “vuku bulmamış”⁴⁸ olarak nitelemesi bunu teyit etmektedir.

Mezkur usûlcülerin meseleye yaklaşım tarzları aynı zamanda avamı sadece meşhur konularda icmâ’a dahil eden usûlcülerden olduklarını göstermektedir. Nitekim Sübkî bir kesimin mutlak olarak her konuda âvâmın onayına itibar ederken bir kesimin de sadece meşhur konularda âvâmın onayına itibar ettiğini belirtmektedir.⁴⁹ İcmânın in’ikâdını ümmetin tüm ferdlerinin onayına bağlayan görüşü sahipleri olduğu aktarılmaktadır.⁵⁰ Zerkeşî bu görüşün kimi mütekellimin usûlcülere nispet edildiğini ve Âmidî’nin (ö. 631/1233) de bu görüşü tercih ettiğini belirtmektedir.⁵¹ Âmidî, bu konuda cumhurun görüş ve delillerini serdettikten sonra bunları kritik etmektedir. O âvâmın icmâ ehli olup olmadığı meselesinin ictihâdî bir mesele olduğunu belirttikten sonra, âvâmın dâhil edilmediği icmân zannı olduğunu, dâhil edildiği icmân ise kat’î olduğunu belirtmektedir.⁵² Mütekellimin usulünde itikattaki mezhep imamları olan Eş’arî’nin icmân mezkûr şekildeki ayırımının İbn Fûrek, Bakillânî, Bâcî, Gazzâlî ve Amidî dışındaki usûlcü ve fakihlerde etkili olmadığını da söyleyebiliriz. Söz konusu bu usûlcülerin kelamcı yönleri ağır basmakla beraber Bakillânî ve Bâcî Malikî usûlcüleridir.

1.2. Belli İlimlerde Uzman Olanların İcmâ Ehliyeti

İcmâ’ ehliyetine dair diğer bir tartışma âlimlerden hangilerinin onay ve muhalefetinin icmâ’da etkili olduğudur. Esasında ilkesel olarak “ictihâd ehliyeti” yeterli bir şart olarak zikredilse de ictihâda ehil olmanın şartlarındaki farklı görüşler meselenin tartışmasına zemin hazırlamaktadır. Kelam, usûl ve fıkıh bilgisinden hangisi veya hangilerinin icmâa ehil olmak için yeterli olduğu usûlcülerin tartıştığı bir husustur.

Âvâmın icmâda onay ve muhalefetinin kendisinde bulunduğu alet (bilgi) yokluğu gerekçesine dayandırıldığında mütekellim, muhaddis ve nahivcilerin onay ve muhalefeti gündeme gelmektedir.⁵³ Şâsî sadece re’y ve ictihâd ehlinin icmâlarının muteber olduğunu, fıkıh usûlü hakkında basiretleri olmayan halkın, kelâmcıların ve hadisçilerin görüşlerinin icmâda dikkate alınmayacağını ifade etmektedir.⁵⁴ Cessâs da, şeri’atın usûlünü, kıyâs ve reyle ictihâd yöntemlerini kabul etmeyenlerin muhalefetinin bir anlamı olmadığını söylemektedir.⁵⁵ Ona göre akli ilimlerde bilgisi olsa bile sem’in usûlünü, fikhî kıyâs ve ictihâd yöntemlerini bilmeyenin görüşü icmâda dikkate alınmaz. Onlar usûl bilgisi olmayıp diğer ilimlerden paye almış olsalar bile fûrû’u usûle irca edemeyen âmmi konumundadırlar. Bir diğer Hanefî usûlcü

⁴⁶ Serâhsî, *Usûl*, I, 312.

⁴⁷ Mâverdî, *el-Hâvî’l-keb’ir*, I, 27.

⁴⁸ Abdülazîz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, III, 239.

⁴⁹ Sübkî, *Cem’ü’l-cevâmi’*, s. 76.

⁵⁰ Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, III, 293; Serahsî, *Usûl*, I, 311; Zerkeşî, *el-Bahrü’l-muhît*, IV, 461.

⁵¹ Zerkeşî, *el-Bahrü’l-muhît*, IV, 461.

⁵² Âmidî, Ebû’l-Hasen Seyfüddîn Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa’lebî, *el-İhkâm fi usûli’l-ahkâm*, Dârü’s-Sümay’iyye, Riyâd t.y, I, 299-301.

⁵³ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 144.

⁵⁴ Şâsî, *Usûl*, s. 291.

⁵⁵ Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, III, 294.

Serâhsî de fıkıh usûlünü ve şer'î delilleri bilmeyen mütekellim ve muhaddislerin görüşlerine itibar edilmeyeceğini söylemektedir.⁵⁶

Fukahâ usûlcülerinde fıkıh usulü (rey ve istinbât metodları) bilme şartı tek başına yeterli bir şart olarak değil; gerekli bir şart olarak zikredilmektedir. Onlara göre fıkıh usulünü bilmek icmâ ehliyeti/ictihâd ehliyeti için mihenk taşıdır. Onların tartışmayı fıkıh usulünü bilmeyen diğer âlimler üzerine kurmalarına ehl-i rey-ehl-i hadis çatışmasının sonucu olarak bakılabilir. Fukahâ usûlcülerinin fıkıh usulü bilgisi olmayan diğer bilginleri ictihâd ehliyetinden yoksun oldukları ve dolayısıyla şer'î hükümlerde konuşma ve fetva verme yeterliliğine sahip olmadıkları şeklinde tepkisel bir yaklaşım sergilediklerini söyleyebiliriz.

Fukahâ usûlünde icmâ ehli üzerinden sürdürülen benzer tartışma mütekellim usûlünde de bulunmaktadır. Ancak mütekellim usûlünde tartışma fûrû' ve usûl bilme üzerinden cereyan etmektedir. Bâkîllânî'ye göre (ö. 403/1012) fetva veremeyen, fûrû' meselelerinin tümünü ezberlememiş ama usulü'd-din ile usulü'l-fikhî, delillerin derece ve gerektirdiklerini, şer'î hükümlerin o delillere dayandırılmasını, istinbât yollarını, delillerin teâruzu halinde tercih yöntemlerini bilen kişi icmâ' ehliendir.⁵⁷ Bâkîllânî gerekçesini “*müminlerin yolundan başka bir yol takip eden*” (en-Nisâ 4/115) ayetine dayandırmaktadır. Ona göre bu ayet fetva ehline veya fûrû'u ezberleyene tahsis edilmemiştir. Dolayısıyla tüm âlimlerin icmâ ehlienden sayılmaları gerekir.⁵⁸ Ayrıca Bâkîllânî, sahabe döneminde fetva işine kendini adamamış olmalarına rağmen Talha ve Zübeyr gibi bazı sahabilerin muhalefetine değer verildiğini belirterek görüşünü teyit etmeye çalışır.⁵⁹

Bâkîllânî'nin görüşünün aksine Şîrâzî (ö. 476/1083), kelamcı ve usûlcüleri fikhî, hükümleri ve hükümlerin manalarını bilmemekle itham etmektedir. Kelâmcılar kıyâsın sıhhatini, aklî konulardan ictihâd ve nazarın yöntemini bilirler. Ama konu şer'î ilimlerdir ve O'na göre kelâmcılar şer'î ilimler hakkında bilgi sahibi değildirler. Usûlcüler ise delilleri icmâli bilirler. Aynı şekilde usûlcüler emrin vücûbu gerektirdiğini, kendinin bir sigası olduğunu ve iletin istinbât yöntemlerini bilirler. Ama kendisine fûrû'la alakalı ictihâdî bir mesele sorulduğunda bu meseleyi deliliyle bilmezler. Delilleri tafsîlî olarak bilmezler.⁶⁰ Şîrâzî fıkıh usulüyle uğraşanlar hakkında “*avam gibi hükümleri, manasını ve şer'î delilleri bilmezler*”⁶¹ ifadesini kullanır.

Cüveynî (ö. 478/1085) ise meseleye usûlcü-fakih tartışması bağlamında yaklaşmamaktadır. Ona göre önemli olan ictihâd ehliyetine sahip olmaktır. Bu mertebeye ulaşmayanların sözüne icmâ'da itibar edilmez. Taklid eden ve edilen arasında üçüncü bir mertebe ise yoktur. Şer'î bir hadisenin hükmünü başkalarına soran hiç kimsenin onay ve muhalefetine icmâda itibar edilmez.⁶² O konuyla alakalı genel kural olarak şu ifadeyi sarf eder: “*Müftiler nazarında itibar görmeyen hiçbir kimse icmâ ehlinde de itibara alınmaz.*”⁶³

Gazzâlî sözüne itibar edilmesi açısından hükümleri mefhum ve manzumdan, emir-nehîy ve umûm sigasından elde edilme keyfiyeti ile nasların ta'lilini bilen usûlcünün fûrû'u ezberle bilen fakihden daha evlâ olduğunu belirtir. Ona göre usûlcü fûrû'u ezberle bilme bile sahip olduğu yeti ile istediği zaman hükümleri idrak edebilirken fûrû'u ezberle bilen fakih bunu bilemez.⁶⁴ Bu görüşüyle Gazzâlî Bâkîllânî'yi desteklemektedir. Râzî de usûl bilmeyen ancak hükümleri ve mezhepleri/görüşleri ezberlemiş hafız fakihin ictihâd/usûl bilmemesinden ötürü ammî gibi olduğunu belirtir. Ona göre fikhî ezberlemeyen ancak ictihâdda derinleşmiş

⁵⁶ Serâhsî, *Usûl*, I, 312.

⁵⁷ Cüveynî, *Telhîs*, III, 41.

⁵⁸ Cüveynî, *Telhîs*, III, 42-43. Bâkîllânî'nin konuyla ilgili ifadeleri şöyledir: “*Bu ayet fetva ehline veya fûrû'u ezberleyene tahsis edilmiş değildir. Dolayısıyla tüm âlimlerin icmâ ehlienden sayılmaları gerekir. Eğer muteber olmayacağına dair icmâ olmasaydı bu ayete dayanarak avâmın da icmâ ehlienden sayılmasına hükmederdim. İcmâ ehlinin şu özelliklere sahip olması gerekir: Müşkül meseleleri kolayca idrak etme, onu kolayca çözebilme. Usûlcüler ise ictihâd ve şer'î usûl yöntemlerini bildikleri zaman inatçı bir mesele karşısında aciz kalmazlar. Hem usûlcünün ictihâd yöntemi konusundaki bilgisi usûlden nasibini alamamış bir fakihin bilgisinden üstündür. Bununla beraber bir mesele karşısında o meseleyi araştırduğunda fakih kadar bilgi sahibi olur. Yani usûlcü usûlün surlarına ve ictihâdın hakikatlerine vakıf olmakla birlikte bir mesele karşısında o meseleyi mütalaa etmesi onu ictihâd ehliyeti hususunda avantajlı konuma yükseltir.*” *Telhîs*, III, 42-43.

⁵⁹ Cüveynî, *Telhîs*, III, 42-43.

⁶⁰ Şîrâzî, *Şerhü'l-lüma'*, II, 724-725.

⁶¹ Şîrâzî, *Şerhü'l-lüma'*, II, 724.

⁶² Cüveynî, *el-Burhân*, I, 265-266.

⁶³ Cüveynî, *el-Burhân*, I, 266.

⁶⁴ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 144.

usülcünün hilâfî ise icmâda dikkate alınmalıdır.⁶⁵ Râzî, hak ve batılı ayırt etme yolu olan ictihâtta derinleşmiş kimselerin diğerlerine nazaran daha öncelikli olması gerektiğini söyler.⁶⁶

Malikî usülcü Ebyârî (ö. 618) de Cüveynî'nin görüşüne katılmaktadır. Usûl bilmeyen fakih ile fıkıh bilmeyen usülcünün icmâda aynı mesabede olduğunu belirtir. Şer'î hükümleri bilmede başkalarına rucû edenlerin onay ve muhalefetlerine ictihâd seviyesine ulaşmadıkları için itibar edilmez.⁶⁷ Meseleye bu şekilde baktığından ötürü birçok kelimacı, müfessir ve nahivcinin icmâdaki konumunun sözüne itibar edilmeyen âvâm gibi olduğunu söylemektedir. Bu sonuçtan kendi alanlarını gerektiren konulardaki icmâ'î hariç tutmaktadır.⁶⁸ İbn Firkâh da meseleye ictihâd açısından yaklaşmakta usülcü, kelimacı ve hüküm istinbâtı melesine haiz olmayıp mezhep görüşleri nakleden fakihlerin de müctehid kapsamında değerlendirilmemelerinden ötürü icmâ ehli saymaz.⁶⁹

İcmâ ehliyeti din alanında başkaları üzerinde bağlayıcı karara katılma ehliyeti anlamına geldiğinden bu alanda konuşma yetkisinin kimde olduğu veya diğer bir anlatımla kimlerin bu alanda konuşma yetkisine sahip olmadığı ele alınmıştır. Fukahâ usülcüleri tartışmayı fıkıh usûlü bilme üzerinden sürdürüp bu bilgidен yoksun diğer bilginlerin icmâ ehliyetine sahip olmadıklarını ifade etmişlerdir. Mütekellim usûlünde ise aralarında bir gerginliğin⁷⁰ olduğunu hissettirecek şekilde fıkıh bilmeyen usülcü ile usûlü bilmeyen fakih üzerinden yapılmıştır. Söz konusu gerginlik mevzu bahis şartın eksikliği üzerinden tarafların dinî alanda konuşma yetkisinin olmadığı ithamını da barındırmaktadır. Mütekellim'in usûlü içerisinde meseleyi bu tepkisel ve ithamkar zeminden ilmi alana çekerek önemli olan ictihâd ehliyetine sahip olmak olduğunu söyleyen ise Cüveynî'dir.

1.3. Zâhirilerin İcmâ Ehliyeti

Özelde Dâvud ez-Zâhirî'nin (ö. 270/884) genelde Zâhirîlerin icmâ ehli oluşları hakkında dört görüş oluşmuştur.

a. Zâhirîler icmâ ehli olmayıp icmâda hilâfları dikkate alınmayacağı

Bu görüş Cessâs, Bâkîllânî, Cüveynî, Nevevî⁷¹, İbnü'l-Hümâm⁷², İbnü'l-Kattân⁷³ tarafından benimsenmektedir. Cessâs kıyas yöntemini, rey ictihâdı vecihlerini ve akli delilleri kabul etmeyen Dâvud el-İsfahânî'nin hilâfının önemsiz olduğunu söylemekte ve onu âvâm ve cahil olarak itham etmektedir.⁷⁴

Cüveynî Bâkîllânî'nin, Dâvud ez-Zahirî ve ashabının hilâfının dikkate alınmayacağını, icmâ'in onların hilâfî ile bozulmadığını ve onların şer'î ilimlerdeki bilginlerden sayılmadığını söylediğini aktarır.⁷⁵ Cüveynî yine Bâkîllânî'nin "Onları (Zâhirîleri) ümmetin alimlerinden saymıyorum. Onların hilâf ve onaylarıyla ilgilenmiyorum." sözünü sarf ettiğini aktarır ve bu sözü haklı bulduğunu belirtir.⁷⁶ Yolculukta orucun hükmünü tartıştığı yerde "yolculukta oruç tutmak sahih değildir" diyen Zâhirîlerin görüşünün bir değerinin olmadığını; din bilginlerinden muhakkik olanlarının da Zahirî mezhebine bir kıymet vermediklerini söyler.⁷⁷ Hırsızlık suçuna karşı kesilecek elin yerine dair Zahirîlerin omuzdan kesileceğine dair görüşünü aktarır ve şu değerlendirmeyi yapar: "Bu terkedilmiş bir mezheptir (görüşdür). Usûl ve fûrunun bazı yerlerinde zikrettik ki Zâhirîler din bilginlerinden olmayıp eğer güvenilir iseler sadece râvidirler (nakeletün)".⁷⁸

⁶⁵ Râzî, *el-Mahsûl*, IV, 198.

⁶⁶ Râzî, *el-Mahsûl*, IV, 198.

⁶⁷ Ebyârî, Ali b. İsmâil, *et-Tahkîk ve'l-beyân*, thk. Ali b. Abdirrahman Bessâm el-Cezâirî, Dârü'd-Diyâ', Kuveyt 2011, II, 842-843.

⁶⁸ Ebyârî, *et-Tahkîk ve'l-beyân*, II, 838.

⁶⁹ İbn Firkâh, *Şerhü'l-Varakât*, s. 245-246.

⁷⁰ Bu gerginlik hakkında yapılmış çalışmalar için bk. George Makdisi, "Şafîî'nin Hukuki Teoloji Anlayışı: Usûl-i Fıkıhın Kökenleri ve Önemi", *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, çev. Sami Erdem, sayı, 13-14-15, İstanbul 1997, ss. 263-294; Davut İltaş, *Fıkıh Usûlü Yazımında "kelâmcılar yöntemi ve fâkihler yöntemi" Ayrışması Mahiyeti Üzerine*, *Bilimname*, XVII, Kayseri 2009, ss. 65-95

⁷¹ Nevevî'nin konuyla alakalı görüşü için bk. Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Minhâc şerhu Sahîhi Müslim*, Dârü İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, Beyrut 1392, III, 142.

⁷² İbnü'l-Hümâm'ın konuyla ilgili ifadeleri için bk. Kemâlüddin Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî, *Fethü'l-kadîr*, Dârü'l-Fikr, y.y t.y, V, 31.

⁷³ İbnü'l-Kattân'ın konuyla alakalı ifadeleri için bk. İbnü'l-Kattân, Ebû'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdilmelik el-Kutâmî el-Fâsî, *el-İkna' fi mesâilî'l-icma'*, thk. Hasan Fevzi es-Sa'îdî, el-Farûk el-Hadîse li't-Tab'î ve'n-Neşr, y.y 2004, s.43.

⁷⁴ Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, III, 296.

⁷⁵ Cüveynî, *el-Burhân*, II, 22.

⁷⁶ Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rûknüddin Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyetü'l-mezheb*, thk. Abdülâzîm ed-Dîb, Dârü'l-Minhâc, y.y 1428/2007, XVIII, 472.

⁷⁷ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, II, 423.

⁷⁸ Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, XVII, 263-264.

b. Zâhirilerin görüşünün mutlak olarak dikkate alınacağı

Attâr (ö. 1250/1834) bu görüşü [Abdulkâhır] Ebû Mansûr el-Bağdâdî'ye (ö. 429/1037-38) nispet etmektedir. Onun aktardığına göre İbnü's-Salâh mezhebin en son olarak bu görüşte karar kıldığını belirtmektedir.⁷⁹ Yine İbnü's-Salâh görüşler arasında sahih olanın Zâhirilerin hilâfinin dikkate alındığı görüşü olduğunu; bundan ötürü de mezhebin öncülerinin (imamları) Zâhirilerin görüşlerine eserlerinde yer verdiğini söyler.⁸⁰ İbnü's-Salâh'ın bu görüşünün ihtiyatla karşılanması gerekir. Nitekim Zâhirilerin icmâ ehliyetine olumsuz yaklaşımı olan Cüveynî, Zâhirilerin görüşlerine yer vermektedir. Yine diğer mezheplerin hatta farklı görüş sahiplerinin bile görüşlerine yer verilmektedir. Eserde salt görüşe yer vermek itimat etmek olarak algılanmamalıdır. Bilakis ilmi hassasiyetin gereği olarak görülmelidir.

Tâceddîn es-Sübki de onların hilâf ve onaylarını dikkate almaktadır. Ona göre Dâvûd ez-Zâhiri nazar ehli olmadığı için değil ancak daha önce oluşmuş icmâ'a muhalefet ettiği bir kısım meselelerde hilâfi dikkate alınmaz.⁸¹

c. Kıyâs konusu dışındaki konularda onay ve hilâflarının dikkate alınacağı

Bu görüşü İbn Salâh⁸² (ö. 643/1245) ve Malikî usûlcü Ebyârî (ö. 618) dile getirmektedir. Mâlikî usûlcü Ebyârî Zâhirilerin mutlak olarak icmâ' ehlinden kabul edilmemesinin kendi mezhebi görüşlerine uymadığını belirtir. Ona göre kıyâsın ilintili olup olmadığı meseleler açısından onların icmâ' ehliyeti tartışılmalıdır. Kıyâsın ilintili olmadığı âsâra, tevkife, lügavî lafızlara ilişkin meselelerde ictihâdın tecezzi ettiği görüşünde olanlara göre onların hilâfinin dikkate alınması gerektiğini söylemektedir.⁸³

d. Davûd ez-Zâhiri'nin görüşü icmâ'da makbul iken, onun dışındaki Zâhirilerin görüşünün ise makbul olmadığı

Zekeriyâ el-Ensârî'nin (ö. 926/1520) aktardığına göre Tâcüddîn es-Sübki bu görüşü benimsemektedir. Tâcüddîn es-Sübki (ö. 771/1370) Cüveynî'nin Zâhiriler ile ilgili görüşünü İbn Hazm ve benzerleri için sarf edildiğini söyler. Ona göre hiçbir kimsenin Dâvûd ez-Zâhiri'nin görüşünün bir değerinin olmadığını dile getiremez.⁸⁴

2. ADALET/KERÂMET ŞARTI

Adâlet şartı kimi eserlerde kerâmet⁸⁵ kimi eserlerde verâ⁸⁶ olarak geçmektedir. İcmâ ehliyeti ictihâd ehliyeti ile bağlantılı olarak ele alındığından ictihâd ehliyeti için aranan şartlar icmâ ehli için de aranmaktadır. İcmâ ehli'nin ictihâd eden müctehitten farkı diğer insanlar üzerinde bağlayıcı karar olan icmâda söz sahibi olmalarıdır. Usûl eserlerinde müctehitte aranan adalet şartı ictihâdın sıhhat şartı değil, ictihâdın başkaları tarafından kabulünün şartı olarak zikredilmektedir.⁸⁷ Örneğin Cessâs, adil olmayanın fetvasının, rivayet ettiği haberinin ve şahitliğinin makbul olmadığını belirtir.⁸⁸ İcmâda salt ictihattan farklı olarak başkalarının dini hayatları üzerinde bağlayıcı karar alma hususu söz konusudur. Bir müctehidin ictihâdı sadece kendisini bağlar. Başkaları bizzat o müctehidin ictihâdı ile amel etmek zorunda değildir. Oluşan icmâ ile ise müctehid âvâm herkes amel etmek zorundadır.

Adalet ile alakalı usûl eserlerinde biri fîsk diğeri hevâ olmak üzere iki grubun ehliyeti tartışılmıştır. Fukahâ usûlünde genel olarak hevâ ehli tabiri kullanılırken mütekellim usûlünde mübtedi' (bidatçı) tabiri kullanılmaktadır.⁸⁹ Hevâ da aslında "fîsk"tır.⁹⁰ Ancak itikâda ilişkin "fîsk"ı amelden ayırt etmek için ayrı bir kavram kullanılmaktadır. Dolayısıyla usûl eserlerinde geçen fasık ile hevâ ehli/bidatçı arasındaki fark birinin amele diğeri inanca dönük olmasıdır. Fîsk görünürde dine aykırı yaşam için kullanılırken, hevâ ise fasid te'vil veya sahih inanca aykırı bir inanca sahip olma anlamında kullanılır. Nitekim Sem'ânî fasıka ait bilgileri aktardıktan sonra "tevil ile fasık olana gelince" ibaresine yer verir. Akabinde Şâfiî'nin hevâ ehlinin şahitliğini kabul ettiğine dair görüşünü aktarmakta ve bu görüşün küfre

⁷⁹ Attâr, Hasen b. Muhammed b. Mahmûd eş-Şâfiî, *Hâşiyetü'l-Attâr alâ Şerhi el-Celâl el-Mahallî alâ Cem'î'l-cevâmi*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y, II, 243.

⁸⁰ Zerkeşi, *el-Bahrü'l-muhît*, IV, 473.

⁸¹ Sübki, Taceddîn Abdülvehhâb b. Takkiyüddîn, *Tabkâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhi v.dğr., Hicr li't-Taba'a ve'n-Neşr ve't-Tevzi', y.y 1413, II, 290.

⁸² İbn Salâh'ın konuya dair görüşü için bk. Zerkeşi, *Bahrü'l-muhît*, IV, 473.

⁸³ Ebyârî, *et-Tahkik ve'l-beyân*, III, 84.

⁸⁴ Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî, *el-Ğürerü'l-Behiyye fî şerhi'l-Behcetü'l-verdiyye*, el-Matbaatü'l-Meymeniye, y.y t.y, IV, 25-26

⁸⁵ Pezdevî, *Usûl el-Pezdevî*, s. 242-243.

⁸⁶ Cüveynî, *el-Burhân*, I, 266.

⁸⁷ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 342.

⁸⁸ Cessâs, *el-Fusûl*, IV, 273.

⁸⁹ Abdülaziz el-Buhârî hevâ ile kast edilenin bidat olduğunu açıkça beyan ifade ediyor. *Keşfü'l-esrâr*, III, 237.

⁹⁰ Örneğin İbn Kudâme amelde ve itikâta fîsk şeklinde almaktadır. *Ravdatü'n-nâzir*, I, 396.

sebeplere olmayan bidat olan itikad sahipleri ile kayıtlanması gerektiğini söylemektedir.⁹¹ Abdülaziz el-Buhârî de icmâ ehliyeti için gerekli olan adalet ehliyeti için “itikâd ve amelde din istikâmetinde olma” ifadesini kullanır. ⁹² O, hevâyı bidat, fıska da zahir fıska olarak manalandırır.⁹³ Hevâ ehli veya bidatçı kapsamında Haricî⁹⁴, Rafizî,⁹⁵ Mücessime⁹⁶ gibi mezheplerin ismi geçmektedir.

2.1. Fukahâ Usûlünde Fasık ve Hevâ Ehlinin İcmâ Ehliyeti

İcmâ bağlayıcılığını masumiyet düşüncesinden yani ümmetin yanılmazlığı inancından almaktadır. Ümmetin yanılmazlığına dayanak olarak ileri sürülen “*Siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat bir ümmet yaptık.*” (el-Bakara 2/143) âyetinde geçen vasat kelimesinin “adalet” anlamında olduğu ileri sürülmektedir.⁹⁷ Cessâs ayette ümmetin adil olarak vasıflanmasının onların görüşlerinin ve sözlerinin alınmasını gerekli kıldığını belirtmektedir. Diğer taraftan Peygamber’in ve ümmetin şahit kılınması ancak şahitliği kabul olanlar için geçerlidir.⁹⁸ Ayet adalet ile nitelediği ve şahitliği kabul edilen ümmetten bahsedince ümmet içerisinde bu vasıflardan yoksun olanların icmâ ehlinen sayılmaması gerekir. Bundan ötürü Cessâs dalâlet ehlinin/hevâ ehlinin ve fıska sabit olanların icmâ ehli olmadığını belirtir.⁹⁹ İcmân in’ikâdını adalet ve şahitliğe bağlayan Cessâs dalâletleri sabit olan Hâriciler gibi fırkaların hilâfının icmâda dikkate alınmayacağını belirtir.¹⁰⁰ Ona göre Hâricilerin selefi tekfir edip onlardan nakledilenleri kabul etmemeleri şer’î bilgi konusunda onları âmmî konumuna düşürmektedir. Neticede dini Peygamber’den alıp bize nakleden sahabedir. Böylece o icmâ ehli için aranan ihtihâd ile adalet şartlarından ikisinin de Hâricilerde bulunmadığını belirtmek istemektedir.¹⁰¹

Debûsî de icmâ ehli için adalet kaydını düşerek bu vasfın olmadığı kimselerin onay ve muhalefetinin etkisiz olduğunu ifade etmek istemiştir.¹⁰² Akabinde o dünyevi konularda fıska sebebiyle yalan söyleme töhmetinden ötürü şahitliğinin kabul edilmeyeceğini açıkça belirtir. Debûsî’ye göre dinî konular dünyevî konulardan öncedir.¹⁰³ O hevâ ehlinin icmâ ehliyetini hevâyâ sebep olan konu açısından ele alır. Kişi, hevâ nisbetini almasını sağlayan ihtilaf sonucunda küfre giriyor veya sefih oluyorsa bu durumda şahitliği kabul edilmez ve icmâda görüşü dikkate alınmaz. Eğer hevâdan dolayı muhalefeti küfre düşmesine sebep olmuyorsa sadece hevâ nisbetine sebep olan konuda görüşü dikkate alınmaz, diğer konularda ise görüşü dikkate alınır.¹⁰⁴

Pezdevî (ö. 482/1089) de fıska ve hevânın icmâ ehliyeti için gerekli olan adalete engel olduğunu belirtir. O fıska konusunda herhangi bir ayrıma gitmese de hevâ konusundaki ibareleri ancak hevasının propagandasını yapması veya küfrüne sebep olmasının kişinin adaletinin düşmesine sebep olacağı görüşünde olduğu anlaşılmaktadır.¹⁰⁵

Serâhsî de fıska ilan etmemiş ve hevâsına tabi olmayan asrın tüm müctehid alimlerinin ittifakının hüccet olduğunu ileri sürerek âvâmı, fıska bilinen ile hevâ sahibi müctehidler icmâ ehli kapsamı dışında tutmuştur.¹⁰⁶ Serâhsî de ümmetin adalet ve şahitlik vasfını belirleyen ayetten (el-Bakara 2/143) yola çıkarak icmân hükmünün şahadet ve adalet vasıfları üzerine kurulduğunu belirtir.¹⁰⁷ Serâhsî fıska ilan etmiş ile etmemiş arasında ayırım yapar. Ona göre fıska ilan edenin görüşü icmâda dikkate alınmaz. Fıska açığa çıkarmıyor ise bu durumda görüşü icmâda etkilidir.¹⁰⁸ Serâhsî’nin kendinden önceki usûlcülerden farklı olarak gittiği bu ayırım farklı sonuç gerektiren bir ayırım değildir. Örneğin Cessâs “fıska sabit

⁹¹ Sem’ânî, *Kavâti’ü’l-edille*, I, 482.

⁹² Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, III, 237.

⁹³ فَلَا بُدَّ مِنْ أَهْلِيَّةِ الْكِرَامَةِ فِيهِمْ وَذَلِكَ أَيُّ ثُبُوتِ الْأَهْلِيَّةِ لِكُلِّ مُجْتَهِدٍ لَيْسَ فِيهِ هَوَىٰ أَوْ بُدْعَةٌ وَلَا فِسْقٌ أَوْ فِسْقٌ ظَاهِرٌ يَغْنَىٰ أَهْلِيَّةَ الْإِجْمَاعِ تَنْبُتُ بِصِفَةِ الْإِحْتِهَادِ وَالِاسْتِقَامَةِ فِي الدِّينِ عَمَلًا وَاعْتِقَادًا Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, III, 237.

⁹⁴ Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, III, 294.

⁹⁵ Debûsî, *Takvîmü’l-edille*, s. 30; Pezdevî, *Usûl el-Pezdevî*, s. 242-243; Serâhsî, *Usûl*, s. 311.

⁹⁶ Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, III, 238.

⁹⁷ Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, III, 258; Serâhsî, *Usûl*, I, 311. İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddin Abdürrahîm b. el-Hasen b. Ali el-Ümevî, *Nihâyetü’s-sûl şerhu Minhâcî’l-usûl*, Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, Beyrut 1420/1999, s. 286.

⁹⁸ Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, III, 258.

⁹⁹ Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, III, 293.

¹⁰⁰ Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, III, 294.

¹⁰¹ Cessâs, *el-Fusûl fi’l-usûl*, III, 294-295.

¹⁰² Debûsî, *Takvîmü’l-edille*, s. 28.

¹⁰³ Debûsî, *Takvîmü’l-edille*, s. 29.

¹⁰⁴ Debûsî, *Takvîmü’l-edille*, s. 28.

¹⁰⁵ Pezdevî, *Usûlü’l-Pezdevî*, s. 242-243. Söz konusu kayıtlar için ayrıca bk. Abdülaziz el-Buhârî, *Keşfü’l-esrâr*, III, 238.

¹⁰⁶ Serâhsî, *Usûlü’s-Serâhsî*, s. 311.

¹⁰⁷ Serâhsî, *Usûlü’s-Serâhsî*, s. 311.

¹⁰⁸ Serâhsî, *Usûlü’s-Serâhsî*, s. 312.

olmuş”¹⁰⁹ kaydını koymaktadır. Bir insanın fiskeğın sabit olması ancak açıkça fiskeğ yaşamasıyla bilinebilecek bir husustur. Dahası hevâdan farklı olarak fiskeğ eylemlerde dine aykırılık anlamına geldiğinden zorunlu olarak zahir olmayı muhtevdir. Bir insanın fiskeğ ancak yaşantısı ile bilineceğinden fiskeğ izhar eden ile etmeyen arasında bir ayrıma gitmek şahitlik kurumu açısından ek bir fayda sağlamamaktadır.

Serâhsî hevâ ehlini hevâsı küfrüne sebep olan; hevâsının propagandasını yapan ile hevâsının propagandasını yapmayıp onunla meşhur olan şekilde üç kısımda ele alır. Hevâsı küfre sebep olan ile hevâsının propagandasını yapanın görüşü icmâda dikkate alınmaz. Hevâsının propagandasını yapmayıp bununla meşhur olanı/bilineni ise kendi içerisinde ikiye ayırır. Bu grupta olup da hevâ ehli olmakla itham edilen ancak hevâsını açığa çıkarmayanın sadece nisbet edildiğİ hevâ konusunda görüşü dikkate alınmaz. Diğİer konularda görüşü şehâdet ehli olmasından ötürü dikkate alınır. Ancak eğİer hevâsını izhâr ediyorsa icmâda görüşü dikkate alınmaz.¹¹⁰ Böylelikle o sadece hevâ ehli olmakla itham edilenin sadece itham edildiğİ konuda görüşüne itibar edilmeyeceğİ diğİer konularda ise görüşünün icmâda dikkate alınması gerektiğİni söyler. Hevâsı küfrüne sebep olan; hevâsının propagandasını yapan ile hevâsını izhâr edenin görüşüne ise icmâda itimad edilmemesi gerektiğİni ifade etmektedir.

2.2. Mutekellim Usûlünde Fasık ve Bidatçinin İcma Ehliyeti

İbn Süreyc, “Siz insanlara şahit olasınız, peygamber de size şahit olsun diye sizi vasat bir ümmet yaptık.” (el-Bakara 2/143) ayetinde geçen “vasat ümmet” kaydının adalet ve şahadet anlamına geldiğİni söylemektedir. O şehadeti hakkı söylemek olarak yorumlayarak Resulü ve ümmeti hakkı söyleyenler olarak nitelemektedir.¹¹¹

Cüveynî usûlcülerin çoğunluğunun verâyı icmâ ehliyetinde bir şart olarak ileri sürdüklerini; fiskeğ sebebiyle fasıkı fetva ehlerinden saymadığından icmâda onay ve muhalefetine itibar edilmeyen kesim olarak gördüklerini belirtir.¹¹² Zerkeşî fasıkın verdiğİ haberin doğruluğundan emin olunmaması ve adaletin icthâdın bir rûknü olmasını çoğunluğun dayanağı olarak zikreder.¹¹³

Bâkılânî’ye göre küfrü konusunda ümmetin icmâ ettiğİ kişinin onay ve hilâfına itibar edilmeyeceğİ kesindir. Akli delilin inancı ve bidatı sebebiyle tekfirini gerektirdiğİ kimsenin de onay ve muhalefetine itibar edilmez.¹¹⁴ Onun bu ifadelerinden bidatı küfrüne sebep olanın icmâ ehli olmadığı, küfrüne sebep olmayanın ise icmâ ehli olduğunu anlıyoruz. Diğİer taraftan fasıktan bahsetmemesi onun zimnen de olsa fasıkı icmâ ehli olarak gördüğü¹¹⁵ sonucuna götürebilir. Ancak Bâkılânî müftüde/müctehitte bulunması gereken şartlar arasında verâyı saymaktadır.¹¹⁶ Bâkılânî’nin müftüde/müctehitte bulunması gereken şartlar arasında verâyı sayması¹¹⁷ bu sonuca ihtiyatlı yaklaşmayı gerektirmektedir.

Şîrâzî icthâd ehliyetinde fasık bilginin adil gibi olduğunu; sözünün icmâda dikkate alınması gerektiğİni belirtir.¹¹⁸ Cüveynî de Şîrâzî gibi çoğunluğun görüşüne katılmaz. Ona göre fasık müctehid başkasını taklid edemeyen kimsedir. Başkasının icthâdından farklı icthâdı olduğundan kendisi üzerinde icmâ gerçekleşmez. Çünkü kendi icthâdına muhalif diğİer icmân dayanağın oluşturduğu taklid edemez. Bu durumda icmâ ancak fasık müctehidin dışındakiler üzerinde gerçekleşmiş olması gerektiğİ kabul edilecektir ki bu durumda da icmân bir yönüyle in’ikâd ettiğİ bir yönüyle in’ikâd etmediğİ iddia edilecektir.¹¹⁹ İbn Firkâh da Cüveynî’nin argümanlarını ileri sürerek icthâd ehliyetinin varlığını yeterli görmektedir. Müctehidin meşhur olup olmadığı, güvenilir olup olmadığına bir anlamı yoktur. İctihâd ehliyetine sahip olanın icmâda onayı ve muhalefeti etkilidir.¹²⁰

Gazzâlî’nin bidatçı ile ilgili sarf ettiğİ sözlerden onun da Cüveynî gibi düşündüğü anlaşılabilir. Gazzâlî’nin bu konudaki ifadesi şöyledir: “Bidatçinin bidati küfrüne sebep olmuyorsa muhalefeti neticesinde icmâ in’ikâd etmez. Tam aksine bu kişi, fasık müctehid

¹⁰⁹ Cessâs, *el-Fusûl fi usûl*, III, 293.

¹¹⁰ Serâhsî, *Usûlü’s-Serâhsî*, s. 311

¹¹¹ İbn Süreyc, *Kitâbü’l-vedâi’*, vr. 123b.

¹¹² Cüveynî, *el-Burhân*, I, 266. Ayrıca bk. Sem’ânî, *Kavâti’ü’l-edille*, I, 482; Zerkeşî, *el-Bahrü’l-muhît*, IV, 470.

¹¹³ Zerkeşî, *el-Bahrü’l-muhît*, IV, 470-471.

¹¹⁴ Cüveynî, *et-Telhîs*, III, 45

¹¹⁵ Bâkılânî’nin bidati fiskeğna sebep olmayan hakkında bir şey söylememesinin zimnen fasıkın icmâ ehli olduğuna dair yorum için bk. Nas, “İcmâ Teorisi ve Bakılânî’nin Etkisi”, s. 21.

¹¹⁶ Cüveynî, *et-Telhîs*, III, 460

¹¹⁷ Cüveynî, *et-Telhîs*, III, 460

¹¹⁸ Şîrâzî, *Lüma’*, s. 91

¹¹⁹ Cüveynî, *el-Burhân*, I, 266.

¹²⁰ İbn Firkâh, *Şerhü’l-Varakât*, s. 241-242.

*hükümündedir. Fasık müctehidin muhalefetine ise itibar edilir.*¹²¹ Gazzâlî'nin bu ifadesinden fasık müctehidin hilafının icmâda dikkate alınması gerektiği görüşünde olduğu anlaşılıyor. Nitekim *el-Menhûl*'de fasık müctehide rağmen icmân in'ikâd edemeyeceğini belirtir. Ona göre fasık müctehid hükümlerin künhüne vakıf olabilecek şartları taşımaktadır. Onun doğru söylemesi de imkân dahilindeyken asıl olan icmân olmamasıdır.¹²² Ancak ictihâd bahsinde ictihâd için gerekli iki şarttan biri olarak adaleti zikretmektedir. Adaletin müctehidin kendisi yani ictihâd yetisi için gerekli bir şart olmayıp, fetvanın kabulünün şartı olarak gerektiğini söylemektedir.¹²³ İcmâda da bir müctehidin bireysel ictihâdından öte başkaları için bağlayıcı olma özelliği bulunmaktadır.

Sem'ânî tevil ile fasık olanın onay ve muhalefetine icmâda dikkat edilmesi gerektiğini söyler. Fasıkın icmâ ehli olmadığı görüşünü ahsen olarak niteler.¹²⁴ Konuyla alakalı Cüveynî'nin alıntılıdığı Şâfiî'nin hevâ ehlinin şahitliğini kabul ettiği bilgisini o da aktarır. Şâfiî'nin bu görüşünün bidatı tekfire sebep olmayanlar için olması gerektiğini; bidatı tekfire sebep olanlarının onay ve muhalefetlerinin ise icmâda dikkate alınmayacağını söyleyerek Cüveynî ve Gazzâlî ile aynı görüşü paylaşır. Bu görüşüyle o fasık ile tevil yoluyla fasık olan/hevâ ehli/bidatçı arasında ayırım yapar.¹²⁵

İctihâdın tüm rükünlerini kendisinde barındıran kafirin onay ve muhalefetinin bir anlamı olmadığı gibi tekfir edilen bidatçının da onay ve muhalefetine itibar edilmez. Çünkü hüccet olarak kabul edilen icmâ Müslümanlara ait olandır. Bunun yanında ictihâd seviyesine ulaşmış da tekfir edilmeyen bidatçının ise onay ve muhalefetine icmâda itibar edilir. Cüveynî'nin aktardığına göre Şâfiî hevâ ehlinin şahitliğini kabul etmektedir.¹²⁶ Gazzâlî de Cüveynî gibi meseleye küfre sebep olup olmama açısından yaklaşmakta bidatçının bidatı küfre sebep olmuyorsa icmâda görüşüne itibar edilmesi gerektiğini söyler. O bu konumdaki bidatçının "fasık müctehid" hükmünde olduğunu; fasık müctehidin muhalefetine ise itibar edildiğini ifade etmektedir.¹²⁷

Âmidî (ö. 631/1233) de aynı şekilde bidatı küfrüne sebep olmayan bidatçıyı icmâ ehli olarak kabul eder.¹²⁸ Âmidî bu tür bidatçının nihayetinde fasık olabileceğini ancak faskın onun ictihâd ehliyetine engel olmadığını belirtir. Ona göre faskın doğru söyleyip söylemediği karine-i hâl ile bilenebileceğini ve doğruluğu tespit edildiğinde fasık da diğerleri gibi ictihâd ehlidir.¹²⁹ Mahallî bidatı sebebi ile tekfir etiklerinin onay ve hilâfına dikkat edilmediğini belirtir. Bu şart bidatı sebebiyle tekfir edilmeyenin onay ve muhalefetine itibar edilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Diğer taraftan adalet ictihâdın rükünü olarak kabul edilmediğinde icmân adil olanlara tahsis edilmeyeceği görüşünü sahih olarak niteler.¹³⁰

Cüveynî, Gazzâlî, Âmidî ve Mahallî gibi mütekellimîn usûlcüler bidatı küfrüne sebep olmayan bidatçının icmâ ehli olacağı görüşündedirler. Söz konusu bu usûlcülerin bidat ehli hakkındaki görüşleri üzerinde Şâfiî'nin hevâ ehlinin şahitliğinin kabul edildiği görüşünün etkili olduğunu söyleyebiliriz. Bunun yanında mütekellimîn usûlcüleri fukâha usûlcülerinin aksine hevâ ehlinin veya bidat ehlinin kim olduklarına dair örnekler vermemektedirler. Meseleye küfür açısından yaklaşmakta ve konuyu kelimelerine havale etmektedirler.¹³¹ Öyle ki Bâkîllânî, fukâhanın tekfiri gerektirenleri ve sözüne güvenilen ile güvenilmeyenleri

¹²¹ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 145.

¹²² Gazzâlî, *el-Menhûl*, thk. Muhammed Hasan Heyto, Dârü'l-Fıkr, Beyrut 1419/1998, s. 407.

¹²³ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 342.

¹²⁴ Sem'ânî, *Kavâti'ü'l-edille*, I, 482.

¹²⁵ Sem'ânî, *Kavâti'ü'l-edille*, I, 482. Sem'ânî üçüncü bir görüş daha aktarır. Bu görüşe göre fasık bir yönüyle icmâ ehline dahil olurken, başka yönle dahil olmaz. Fasık muhalefet ettiğinde faskının muhalefetine sebep olup olmadığının anlaşılması adına kendisinden delil talep edilir. İleri sürdüğü delilden onu muhalefet etmeye iten sebebin faskı olmadığı anlaşıldığında ictihâd ehli olmasından ötürü muhalefeti icmâm oluşmasına engeldir. İleri sürdüğü delilden faskının muhalefet etmesine sebep olduğu anlaşılırsa hilâfi icmân oluşmasına mani değildir. Sem'ânî bu görüşte bir sorun olmadığı ve kendisine güvenilebilecek ilim ehlinin tuttuğuna yaklaşık bir görüş olduğunu söyler. O bu görüşü ilim ehlinin tuttuğuna yakın bulsa da faskı icmâ ehliyetine engel gören birinci görüşü ahsân olarak niteler. Sem'ânî, *Kavâti'ü'l-edille*, I, 482.

¹²⁶ Cüveynî, *el-Burhân*, I, 266.

¹²⁷ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 145.

¹²⁸ Âmidî, ictihâd ehliyeti için biri imâna diğeri bilgiye ilişkin olmak üzere iki şart ileri sürer. İctihâd ehliyeti için ayrıca adalet şartını ileri sürmeyerek faskı ve bidatı küfre düşürmemesiyle şartıyla engel olarak görmediği anlaşılmaktadır. *El-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, IV, 198

¹²⁹ Âmidî, Ebü'l-Hasen Seyfüddîn Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebi, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*, Dârü's-Sümay'iyye, Riyâd t.y, I, 303.

¹³⁰ Mahallî, Ebü Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî, *el-Bedrüt-tâli' fi halli Cem'ül-cevâmi'*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut t.y, II, 132-133

¹³¹ Gazzâlî, *el-Mustasfâ*, s. 145; Sem'ânî, *Kavâti'ü'l-edille*, I, 483.

araştırıp öğrenmeleri gerektiğini söyler.¹³² Fasık ile alakalı olarak ise tavrını netleştiremediğimiz Bâkılânî dışında Şirâzî, Cüveynî, Âmidî ve Mâhallî'nin fasıkı icmâ ehli olarak görmekte, Sem'ânî ise fasıkı icmâ ehlinen görmeyen görüşü sahih bulmaktadır.

2.3. Bidat Ehlinin Muhalefetine Rağmen Gerçekleştiği İddia edilen Birkaç İcmâ Örneği

Mutezile, Şiâ ve Hariciler bidat kapsamında ele alınmıştır. Fakihler tarafından Küfürle itham edilmeyen¹³³ Mutezile kelamcı yönlerinin ağır basması yanında inançları bağlamında da icmâ ehli dışında tutulmuşlardır. İbnü'l-Kattân (ö. 628/1231) şaz bir grup olarak nitelediği Şi'ilerin hilafına güvenilmeyeceğini belirtir¹³⁴ ve bid'at ehli kapsamında Hariciler, Rafiziler, Mürcie¹³⁵ Mutezile'yi¹³⁶ saymaktadır. İbnü'l-Kattân bidat ehlinin kötülenmesi ve onlarla ilişkinin kesilmesinde icmâ olduğunu belirtir.¹³⁷ O, muhsanın zina suçu karşılığında cezasının recm olduğu konusunda icmâ olduğunu belirtir. İbnü'l-Kattân Haricî ve Mütezilî gibi bidat ehlinin muhsanın zinasının karşılığının recm değil celde olduğu görüşünde olduklarını aktarır. O bidat ehlinin hilafının icmâya zarar vermediğini, onların görüşünün hilaf bile sayılmayacağını, görüşlerine dayanılamayacağını belirtir.¹³⁸

Nevevî de ellerin yıkanmasında sağın yıkama önceliğinin sünnet olduğunu; bu konuda icmâ olduğunu söyledikten sonra önce sağ eli yıkamanın Şiâ'ya göre vacip olduğunu aktarıldığını zikreder. Akabinde icmâda Şiânın muhalefetine güvenilmeyeceğini söyler.¹³⁹

Nevevî aynı nikah altında bulundurulması haram olan kadınlar konusunda kızın kendi kardeşi, halası ve teyzesi ile olan nikahının icmâ ile haram olduğunu farklı alimlerden aktarmaktadır. Münziri'den naklen icmâa aykırı olarak Haricilerin buna cevaz verdiğini aktarır. Söz konusu icmâ ile haricilerin aykırı görüşte olduklarını kurtubî'den de alıntılar ve Kurtubî'nin haricilerin aykırı görüşünün icmâa zarar vermediğine dair sözlerini zikreder.¹⁴⁰

İcmâda onay ve muhalefetleri kabul edilmeyenlerin oluşan icmâa hilafının zikredilmesi ise ilmî tavrın sonucudur. Nitekim fukahâ bir konu hakkında meydana gelmiş farklı görüşleri aktarma konusunda hassasiyet göstermişlerdir. Onların icmâa muvafık görüşlerinin zikredilmesi de bu tavrın yanında ayrıca oluşan icmân kapsayıcılığını gösterme amaçlıdır. Böylece bidat ehlinin bile mezkûr konuda aynı fikirde olduğunu ifade etmek istenmektedir. Bidat ehlinin hilafının icmân oluşmasında bir etkisini olmadığını açıkça belirten İbnü'l-Kattân, onların onayını ise kimi yerlerde zikretmektedir. O Allah'ın isimlerinin kıyas kabul etmemesi ile alakalı Ehli Sünnet ile Mutezilenin çoğunluğunun icmâ ettiğini belirtmektedir.¹⁴¹

SONUÇ

Cumhûr-u usûlcüler ümmet içerisinde dinî konularda ancak bilgi sahibi olanların icmâ ehliyetine sahip olduklarını; âvâmın bilginlere tabi olmaları gerektiğinden hareketle onların onay ve muhalefetinin icmân in'ikâdında bir etkisinin olmadığını dile getirmektedirler. Bununla beraber kimi usûlcüler bilgileri, herkesçe bilinmesi gerekenler ile ictihâdî olanlar olarak ikiye ayırarak, âvâmın onayının birincisinde aranması gerektiğini ifade ederler. Onlar bu tür icmân ümmet icmâi olarak isimlendirilmesinde bir mahsurun olmadığını; ictihâdî bilgilerin konu olduğu icmâda ise âvâmın onayının bir anlamının olmayıp bu tür icmân "havâssın icmâi" olarak isimlendirildiğini ifade ederler.

Usûlcülerin hepsinin hem fikir olduğu husus adil müctehidlerin onay ve muhalefetlerinin icmâda etkili olduğudur. Ancak belirli konularda uzman olanların icmâda

¹³² Cüveynî, *et-Telhis*, III, 47.

¹³³ Mutezilî ile nikahın helal olduğuna ve ehli kible olmalarından ötürü tekfirlerinin caiz olmadığına dair bk. Zeynüddin b. İbrâhîm b. Muhammed el-Misrî, *Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, İkinci Baskı, Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, y.y t.y, III, 110; İbn Abidin, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilâzîz el-Hüseynî ed-Dımaşkı, *Reddül-Muhtâr ala'd-dürri'l-Muhtâr*, İkinci Baskı, Dârü'l-Fikr, Beyrut 1412/1992, I, 561.

¹³⁴ İbnü'l-Kattân, *el-İkna' fi mesâilil-icma'*, I, 43

¹³⁵ İbnü'l-Kattân, *el-İkna' fi mesâilil-icma'*, I, 62.

¹³⁶ İbnü'l-Kattân, *el-İkna' fi mesâilil-icma'*, II, 256. Şâfiî fakihî Rüyânî fiskun devlet başkanlığını düşürmesi ile alakalı icmân oluştuğunu iddia edenlerin, Basra mutezililerinden olan Ebû Bekr el-Esam (ö. 200/816) ile muhaddislerin iddia edilen icmâa hilafının dikkate alınmayacağına dair görüşlerini aktarır. Ebû Bekr el-Esam ile muhaddislerin hilafının icmâa etkisinin olmadığı açıkça dile getirilmektedir. Rüyânî, Ebû'l-Mehâsin Fahrülislâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed, *Bahrü'l-mezheb*, thk. Târik Fethî es-Seyyit, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, y.y 2009, XI, 159.

¹³⁷ İbnü'l-Kattân, *el-İkna' fi mesâilil-icma'*, II, 62.

¹³⁸ İbnü'l-Kattân, *el-İkna' fi mesâilil-icma'*, I, 68; II, 35, 256.

¹³⁹ Nevevî, *el-Mecmu'*, Dârü'l-Fikr, y.y t.y, I, 383. İcmâda Şiânın muhalefetine güvenilmeyeceğine dair diğer örnekler için bk. II, 62; 96; 101; III, 34; IX, 243; XVI, 225; XIX, 152.

¹⁴⁰ Nevevî, *el-Mecmu'*, XVI, 225; Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferh, *el-Câmi li-ahkâmil-Kurân*, thk. Ahmed el-Berdüni-İbrahim Uttafeyyîş, İkinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-Misriyye, Kahire 1964/1384, V, 125.

¹⁴¹ İbnü'l-Kattân, *el-İkna' fi mesâilil-icma'*, I, 36.

etkisi ise tartışmaya konu olmuştur. Hanefî usûlcüleri meseleyi fıkıh usûlünü bilmek üzerine kurarak bu bilgiden yoksun olanların icmâda onay ve muhalefetlerinin bir anlamı olmadığını ileri sürmüşlerdir. Mütekellimîn usûlünde de usûl bilmeyen ama fıkıh ezberlemiş ile fıkıh ezberlememiş ancak usûl bilen icmâ ehliyeti tartışılmıştır. Gerek fukahâ usûlünde gerekse de mütekellimîn usûlünde icmâ ehliyetine dair bu tartışmalar kendi dönemlerindeki ilim dünyasındaki gerilimin bir sonucudur. Her bir görüşün savunucusu esasında muhaliflerinde bulunmayıp kendilerindeki açık bir vafâ dikkat çekip muhaliflerinin dinî konulardaki sözlerini değersizleştirmeye çalıştıkları görülmektedir. Bununla beraber hem Hanefî usûlünde hem de mütekellimîn usûlünde fıkıh ve usûl bilgisi olmamasından ötürü muhaddis, müfessir ve kelamcılar icmâ ehli sayılmamaktadırlar. Bu kapsamda genel teamülün Zahiri'lerin de onay ve muhalefetinin icmâda bir yerinin olmadığıdır.

İcmâ ehliyeti ile alakalı olarak tartışılan bir diğer husus adalet vasfıdır. Fukahâ usûlcüleri içerisinde Serahsî'nin fıska dair ayırımı dışında fasıkın icmâ ehli olmadığına dair bir ihtilafın olmadığını söyleyebiliriz. Hevâ ehli konusunda ise süreç içerisinde farklı yaklaşımlar oluşmuştur. Cessâs hevâ ehlinin görüşünün icmâda dikkate alınmayacağını söylerken, Debûsî ile başlayan küfre sebep olup olmama şeklindeki ayırım; Pezdevî de propagandasını yapma, Serahsî de ise ayrıca onu izhar etme şartlarının eklendiğini görmekteyiz. Bidatının küfrüne sebep olmadığı bidatçının mütekellimîn usûlcülerin geneli tarafından icmâ ehli sayıldığını söyleyebiliriz. Fasık ile alakalı olarak ise tavrını netleştiremediğimiz Bâkılânî dışında Şirâzî, Cüveynî, Âmidî ve Mâhallî'nin fasıkı icmâ ehli olarak görmekte, Sem'ânî ise fasıkı icmâ ehlienden görmeyen görüşü sahih bulmaktadır.

İcmâ ehline dair usûlcülerin asgari şartlarda ittifak ettiklerini bunun dışındaki şartlarda ihtilafa düştüklerini görmekteyiz. İctihâd ve verânın icmâ ehliyeti için asgari düzeyde herkesin üzerinde hemfikir olduğu iki şart olmakla beraber fısıkın icmâ ehliyetine etkisi tartışılmıştır. Hanefî usûlcülerin bu konuda daha sert ve detaycı bir tavır takındıklarını; mütekellimîn usûlcülerinin ise daha müsamahakâr ve tümel bir yaklaşım sergilediklerini söyleyebiliriz.

Kaynaklar

- Abdülazîz el-Buhârî, Alâüddîn Abdülazîz b. Ahmed b. Muhammed, *Keşfü'l-esrâr*. Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, y.y t.y.
- Amidî, Ebû'l-Hasen Seyfuddîn Ali b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî, *el-İhkâm fi usûli'l-ahkâm*. Dârü's-Sümay'iyye, Riyâd t.y.
- Attâr, Hasen b. Muhammed b. Mahmûd eş-Şâfiî, *Hâşiyetü'l-Attâr alâ Şerhi el-Celâl el-Mahallî alâ Cem'ül-cevâmi*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.
- Bâcî, Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef b. Sa'd et-Tüçibî, *Kitâbü'l-işârât fi ma'rifeti'l-usûl ve'l-viceze fi ma'ne'd-delîl*, thk. Muhammed Ali Ferkus, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut t.y.
- Bennânî, Abdurrahman b. Cadullah. *Hâşiyetü el-'Allâme el-Bennânî 'ala Şerhi'l-Mahhalî 'ala Metni Cem'ül-cevâmi'*, Dârü'l-fıkr, Beyrut t.y.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî, *el-Fusûl fi'l-usûl*, thk. Uceyl Câsim en-Nemşî, Vizâretü'l-Evkâf ve'Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1414/1994.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknu'ddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf. *el-Burhân*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknu'ddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *Kitâbu't-telhis fi usûli'l-fıkh*, thk. Abdullah Cülem en-Nibâlî v.digr., Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut 1996.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknu'ddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf, *Nihâyetü'l-matlab fi dirâyeti'l-mezheb*, thk. Abdülazim ed-Dîb, Dârü'l-Minhâc, y.y 1428/2007.
- Debbûsî, Ebû Zeyd Abdullah (Ubeydullâh) b. Muhammed b. Ömer b. İsâ, *Takvîmü'l-edille*, thk. Halil Muhyiddin el-Meys, Dârü Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2001.
- Dönmez, İbrahim Kafi, "İcmâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul 2000.
- Ebû'l-Hüseyn el-Basrî, Muhammed b. Ali b. Tayyib, *el-Mu'temed fi usûli'l-fıkh*, thk. Halil el-Meys, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1403.

- Ebyârî, Ali b. İsmâil, *et-Tahkîk ve'l-beyân*, thk. Ali b. Abdirrahman Bessâm el-Cezâirî, Dârü'd-Diyâ', Kuveyt 2011.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî, *el-Ğürerü'l-Behiyye fi şerhi'l-Behceti'l-verdiyye*, El-Matbaatü'l-Meymeniye, y.y t.y.
- Eşit, Davut, *Şâfi'î Fıkıh Usûlünün Gelişimi*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2019.
- Gazzâlî, Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Mustasfâ*, thk. Muhammed Abdüsselam Abdüşşafi, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, y.y 1993.
- Gazzâlî. Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed, *el-Menhül*, thk. Muhammed Hasan Heyto, Dârü'l-Fıkr, Beyrut 1419/1998.
- İbn Abidin, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî, *Reddü'l-Muhtâr ala'd-Dürri'l-muhtâr*, İkinci Baskı, Dârü'l-Fıkr, Beyrut 1412/1992.
- İbn Firkâh, Ebû Muhammed Tâcüddîn Abdurrahmân b. İbrâhîm b. Sibâ', *Şerhü'l-Varkât*, thk. Sâre Şâfi el-Hâcirî, Dârü'l-Beşâiri'l-İslamiyye, y.y t.y.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-İsfahânî, "Mukaddime fi nuket min usûli'l-fıkh", *Mecmu'u resâil min usûli fıkh*, Matbaatü'l-ehliyye, Beyrut 1906/1324.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen el-İsfahânî, *Makâlâtü's-Şeyh Ebi'l-Hasan el-Eş'arî İmam Ehli Sünne*, Mektebetü's-Sekâfeti'd-Diniyye, Kahire 2005.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed el-Makdisî, *Ravdatü'n-nâzir ve cünnetü'l-münâzir*, Müessesetü'r-Reyyân, Beyrut 1423/2002.
- İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısri, *Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, İkinci Baskı, Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, y.y t.y.
- İbn Süreyc, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer el-Bağdâdî, *Kitâbü'l-vedâi' li mansûsi's-şerâi'*, Süleymaniye Kütüphanesi, Ayasofya, nr: 1502.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamid es-Sivâsi, *Fethü'l-kadır*, Dârü'l-Fıkr, y.y t.y.
- İbnü'l-Kattân, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Abdilmelik el-Kutâmî el-Fâsî, *el-İkna' fi mesâilil-icma'*, thk. Hasan Fevzi es-Sa'idi, el-Farûk el-Hadise li't-Tab'i ve'n-Neşr, y.y. 2004.
- İsnevî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdürrahîm b. el-Hasen b. Ali el-Ümevî, *Nihâyetü's-sül şerhu Minhâcü'l-usûl*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999.
- Keleş, Ekrem, *İslam Hukukunun Kaynağı Olarak İcma*, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1994.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmi li-ahkâmî'l-Kurân*, thk. Ahmed el-Berdünî v.diğr., İkinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, Kahire 1964/1384.
- Mahallî, Ebû Abdillâh Celâlüddîn Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Ensârî, *el-Bedrü't-tâli' fi halli Cem'î'l-cevâmi'*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2005.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, *el-Hâvî'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvad v.diğr., Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1419/1999.
- Nas, Taha, "İcmâ Teorisi ve Bakıllânî'nin Etkisi", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/30 (2014), 17-53.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Minhâc şerhu Sahihi Müslim*, Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, Beyrut 1392.
- Nevevî. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *el-Mecmu'*, Dârü'l-Fıkr, y.y t.y.
- Pekcan, Ali, *Klasik Usûl Düşüncesinde İcma Doktrini*, Yediveren Kitab, Konya 2009.
- Pezdevî, Ebü'l-Hasen Ebü'l-Usr Fahrü'l-İslâm Ali b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm, *Usûl el-Pezdevî (Kenzü'l-vüsûl ilâ marifeti'l-usûl)*, Mir Muhammed Kütübhane, y.y t.y.
- Râzî, Ebu Abdillâh (Ebü'l-Fazl) Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin et-Taberistânî, *Mefâti'hü'l-ğayb (et-Tefsîrül-kebîr)*, Üçüncü Baskı, Dâru İhyâit-Türâsi'l-Arabî, Beyrut h.1420.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *el-Mahsûl*, thk. Taha Cabir Feyad el-'Alvânî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1997.
- Rüyânî, Ebü'l-Mehâsin Fahrü'lislâm Abdülvâhid b. İsmâil b. Ahmed, *Bahrü'l-mezheb*, thk. Târik Fethî es-Seyyit, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, y.y 2009.
- Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbâr et-Temîmî el-Mervezî, *Kavâti'ül-edille fi'l-usûl*, thk. Muhamed Hasan Muhammed Hasan İsmail eş-Şâfi'î, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1997.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *Usûlü's-Serahsî*, thk. Ebü'l-Vefâ el-Afgânî, Lecnetu İhyâil-Meârifî'n- Nu'mâniyye, Haydarâbâd 1372/1952.

- Sübki, Ebû Nasr Tâcüddîn Abdülvehhâb b. Alî b. Abdilkâfi es-Sübki, *Cem'ü'l-cevâmi'*, İkinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2003/1424.
- Sübki, Taceddin Abdülvahhâb b. Takkiyüddîn, *Tabkâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Mahmûd Muhammed et-Tanâhî v.dğr., Hicr li't-Taba'a ve'n-Neşr ve't-Tevzi', y.y 1413.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs, *Cima'u'l-ilm*, Dârü'l-Asâr, Kuveyt 1423/2002.
- Şâşi, Ebû Alî Ahmed b. Muhammed b. İshâk, *Usûlü's-Şâşi*, Dârü'l-Kitâbü'l-Arabi, Beyrut 1982.
- Şirâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî b. Yûsuf, *el-Lüma'*, İkinci Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1924/2003.
- Şirâzî, Ebû İshâk İbrahim b. Ali b. Yusuf el-Firûzabâdî, *Şerhü'l-lüma'*, Darü-Ğarbi'l-İslamî, Tunus 2008.
- Taş, Aydın, "Ebû'l-Usr Fahrü'l-İslâm Ali el-Pezdevî'nin İcmâ Anlayışı", *Şarkiyat ICSS'17 Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Bildiriler Kitabı*, Diyarbakır 2017.
- Taş, Aydın, *Serahsî'nin İcmâ Anlayışı*, Diyarbakır 2016.
- Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısırî, *el-Bahrü'l-muhîr fî usûli'l-fikh*, Nşr. Ömer Süleyman Eşkar, Abdülkadir Abdullah Ani, Vizâretü'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, Kuveyt 1988.

Discussion's Qualification of İjmâ' in Usûl Al-Fiqh

Abstract

Defined as an alliance of Muslim scholars on a religious subject, the ijma' is an evidence of the usul al-fiqh and come after the sunnah and provides precise information. The belief in the infallibility of all of the ummah lies the behind the definitive source of information of ijma'. The acceptance of innocent of the Ummah brought with it the problem of who is authority to participate for the icma'. The influence of all individuals of the ummah and the scholars and their scholars who are experts in certain subjects the approval and refusal on the ijma' was discussed by the methodist. This discussion is related to the knowledge-based part of the problem. At this point, some the methodist argued that the approval of the common people should be necessary in ijma'. They reached this conclusion by the general meaning of the word "umma" . The majority of the methodists argue that the ordinary people do not have any influence on the ijma'. According to the majority methodists, the ijma' is based on an alliance of scholars. Some one have tried to overcome the problem by seeing the approval of ordinary people on only subjects known to everyone. Thus, because the common people in subjects requiring expertise should be follow to scholars, the alliance of scholars also imply an alliance of the ummah. In cases where everyone has to know, the problem is tried to be solved by based on "knowing". There is no discussion about the effects of scholars in the ijma'. However, the approvals of those who are experts in certain subjects in ijma' have been discussed by methodists. In this context, the aproval of the traditionist, the metodist and the mutekelims has been discussed. The other part of the problem is justice. In this context, the validity of the approval and opposition of innovationist in religion (bid'ah) and miscreants (fasiq) is discussed. In this study, we will mention the examples of a few icma' which are alleged to have been formed in spite of the opposition of those who are not considered to be has qualification of ijma'.

Keywords: Jurisprudence, İjmâ, intellectual scholar, ordinary people, fasıq